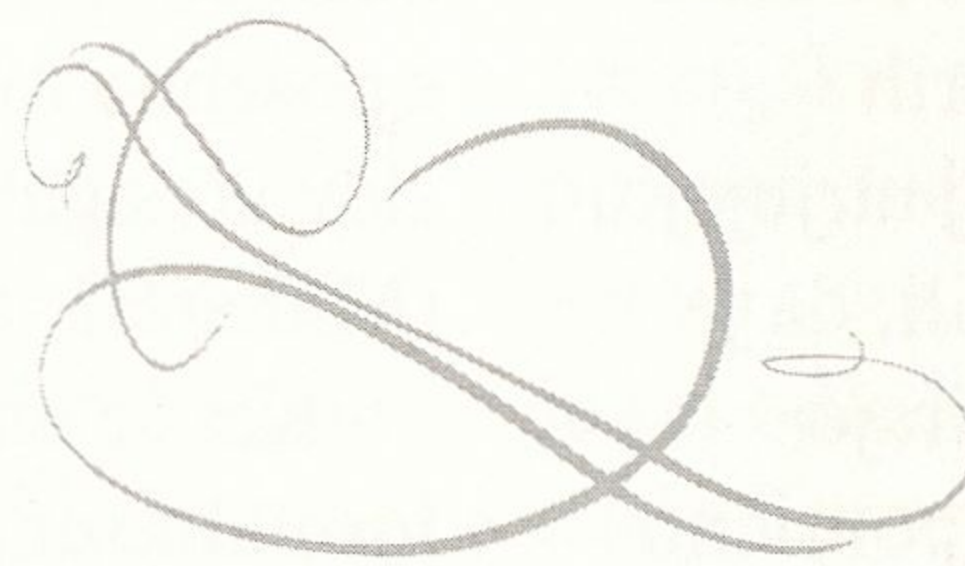

Povzetek

V polju izobraževanja je potrebno zagotoviti enakost vsem udeležnim kategorijam populacije, tudi npr. učiteljem in učiteljicam, učencem in učenkam itn. Slovnicična norma slovenskega jezika za naslavljanje predvideva uporabo zgolj ene slovnicične oblike. Pričujoče besedilo želi pokazati na nekaj izhodiščnih problemov v tem polju.

Abstract

In the school field equality must be guaranteed, also for teachers and pupils of both genders/sexes. Grammatical standard in slovene (language) determines use of one certain category. This text wants to point out some starting-points of this problem.

Zala Hriberšek

AVTORICE SO ZUNAJ

Znani rek, da je literatura ogledalo družbe, zlahka združimo z metaforo Virginie Wolf¹ in zatrdimo, da je pouk književnosti ogledalo, ki povečuje moškega, predpisuje pa ga patriarhalna gospoda. Profesor angleškega jezika Mark Seltzer v knjigi *Bodies and Machines* pravi, da literature ne razume kot zrcala, ki kar se da natančno odslikava družbeno dogajanje, temveč kot kraj (topos) reprezentacije družbenega². Književnost in književni pouk kot kraj, kjer se reprezentira družbeno, sta maskulinizirana. Berilo 2 vsebuje zlasti književnost 19. stoletja in začetek 20. stoletja: obdobje med romantiko in realizmom in obdobje moderne na Slovenskem in realizem ter novo romantiko, dekadenco, simbolizem in naturalizem svetovne književnosti. Berilo vsebuje 24 različnih avtorjev – nekateri so predstavljeni tudi z osmimi

besedili. V Berilu 2 ni predstavljena nobena književnica. Če strnem: Pesnice in pisateljice so *zunaj*.

Svetlana Slapšak piše, da ima »feminizem majhno propustnost«³. Književni pouk je dokaz nepropustnosti.

To, da se pri književnem pouku ne poučuje slovenskih pesnic in pisateljic, izvira tudi iz tega, da so prezrte ali omalovaževane v literarni zgodovini in teoriji, ki so jo po večini spisali znanstveniki; »vzporedna«, ženska literarna zgodovina, npr. literarne zgodovinarke Marja Borštnikova, Helga Glušič ali mlajša Silvija Borovnik, je v šolski praksi neodmevna.

Že v površnem pregledu literarne zgodovine vidimo, da slovenska književnost ni imela le ustvarjalcev, temveč tudi ustvarjalke. »Če so ženske nemara pisale »manj« kot moški, se pravi objavile skromnejše število del (čemur pa niti ni bilo vedno tako), potem to ne bi smelo

¹ Virginia Wolf, *A Room of One's Own*, 1929. In še: po prevodu Rape Šuklje *Lastna soba* v Založbi *cf. Ljubljana, 1998: »Če zapreš oči in pomisliš na roman takole na splošno, bi se zdelo, da gre za stvaritev, ki nekako zrcalno odseva podobo sveta, četudi, seveda, z neštetiimi simplifikacijami in sprevrčanji. (...) Življenje pride navzkriž z nečim, kar ni življenje.« In še o ogledalu, ženski in moškem: »Ženske so dolga stoletja uporabljali kot ogledalo z magično in prijetno močjo, odsevati podobo moškega v dvakratni naravni velikosti. (...) Če namreč ženska začne govoriti resnico, se moška podoba v ogledalu skrči.« Kako naj moški še naprej ureja svet, če se pri obedih ne vidi dvakrat tolikšnega, kot je v resnici, se v nadaljevanju sprašuje Virginia Woolf; primerjava z molkom avtoric v šolski praksi je hotena.

² Mark Seltzer, *Bodies and Machines*; v: Dušan Rutar, *Freudovi duhovi (Filozof proti kapitalizmu)*, Vitrum, Ljubljana, 1995.

³ Svetlana Slapšak, *Kitajska Medeja ali pastelni obraz kapitalizma*; ČZKZ.

*biti edino merilo za presojanje literarne vrednosti njihovega dela.*⁴ Na Slovenskem vemo o svojih ustvarjalkah bolj malo, književni pouk se pač najbolj intenzivno izvaja v šolah, kjer pa je to zanemarjeno; v srednjih šolah avtorice niso ustrezno predstavljene, merila, zaradi katerih so zunaj, niso razvidna. Če velja splošno merilo ali mnenje, da je v srednji šoli predstavljena oz. poučevana najboljša, odlična, klasična literatura – potem velja, da so iz književnega pouka izpuščene najboljše, odlične avtorice.

Slovenska literatura 19. stoletja (Berilo 2⁵) ni prikazana z nobeno ustvarjalko. Simon Jenko ali Josip Jurčič pa tudi z več besedili. Mlajši slovenski zgodovinar Miran Hladnik piše v zvezi z etabilirano slovensko književnostjo 19. stoletja (Jurčič, Kersnik, Tavčar, Stritar, Trdina ...), da bi lahko trivialnost našli tako v ženski kot v moški književnosti tega časa.⁶

Slovenci in Slovenke dobimo prvi roman leta 1866 (Jurčičev Deseti brat). To je pri predmetu slovenski jezik in književnost poudarjeno. Slovenska literarna zgodovina za šolsko rabo pa prezre, da je to obdobje prineslo tudi prve slovenske prozaiстке: Josipino Turnograjsko (1833–1854), Pavlino Pajkovo (1854–1901) in Luizo Pesjakovo (1828–1998)⁷.

Na tem mestu se bom dotaknila Berila 4⁸, v katerem je tematski sklop Trivialna literatura, kjer je objavljen odlomek iz romana Beatin dnevnik Luize Pesjak. Trivialna literatura je tisto mesto, kjer ženska lahko vstopi v javnost.

V opombah Andrijan Lah piše, da je »*Beatin dnevnik mogoče vzporejati z Jurčičevim Desetim bratom, v središču zgodbe je podoben motiv (guvernanta, domači učitelj, oba se srečno poročita v višji sloj). Ob tej podobnosti so opazne bistvene razlike v širini zajetega življenja, čustvenem tonu, tudi v jeziku in slogu, kar je dobra podlaga za sklepanje o trivialnosti Luize Pesjakove*«⁹. Seveda pa o trivialnosti Josipa Jurčiča ni zaželeno sklepati. Učbenik Književnost Janka Kosa podrobno obravnava t. i. obdobje med romantiko in realizmom – v mojem pogledu nenatančno, saj Luiza Pesjak ni omenjena niti v drobnem tekstu ali v kakšnem razdelku »*Drugi pisci*«, je zunaj. Jurčič je predstavljen kot pisec kratke proze in romanov, opremljen s teorijami kratke proze in romana. Skratka predstavljen je kot

pomemben pisec. Učbenik nam ponuja eno samo možno paradigmo, eno samo podobo sveta, na tej podobi ni Luize, ki se bo fantomsko pojavila v neki drugi, trivialni podobi. To trivialno podobo nam učbenik opiše na prvih straneh: književnost delimo glede na njeno vrednost na klasično (prvorazredno, odlično) in trivialno, ki je »*brez večjih vrednot in odlik (.), to so ceneni ljubezenski, pustolovski in ženski romani, pa tudi številne popevke in zabavna odrska dela*«¹⁰. Takšna definicija je problematična. V tem kontekstu je pomembneje, da je Jurčič (za primer) predstavljen kot pomemben pisec, Beatin dnevnik Luize Pesjak pa kot ceneni ženski roman. Na podlagi tako izbranih in interpretiranih paradigem si učenci/učenke »*pridobijo sistem vrednot v zvezi z besedno umetnostjo*«¹¹.

Silvija Borovnik piše, da Luizo Pesjak kot prozaičko tudi »*mlajša slovenska literarna zgodovina ocenjuje kot pripovedno nespretno, toda njen roman nosi prenekatero značilnost tedanjega meščanskega romana, ki je poudarjal izrazito oblikovano, nenavadno ljubezensko osebno zgodbo (pri Pesjakovi je to ljubezenski zapis guvernante, prvoosebni ženski dnevnik)*«¹².

19. stoletje nam poleg Luize Pesjak in »*pomembnih členov v slovenski literarni razvojni verigi*«, tj. etabiliranih piscev, daje tudi Josipino Turnograjsko. Silvija Borovnik tej pisateljici nameni obsežen zapis. Josipino Turnograjsko, piše Silvija Borovnik, je slovenska literarna zgodovina ocenila slabo ali posmehljivo (Glazer, Grafenauer, Kmecl). Le Ivan Lah jo je leta 1922 ocenil pozitivno. Tudi Borovnikova ima o njeni literaturi dobro mnenje, resno premisli njena besedila, zlasti ženske like v črticah. O odnosu literarne zgodovine pa zapiše tole: »*Namesto priznanja za pionirsko opravljeno delo in namesto resnega pretresa (...) so bile prve slovenske pisateljice dolgo deležne zgolj slabšalnih, če že ne posmehljivih ocen*«¹³.

V kolonizatorsko strukturirani šolski praksi ni prostora za Josipinino kratko prozo (niti kot izbirno besedilo), kljub temu da je kratka proza 19. stoletja predstavljena s tremi besedili: Popotovanje iz Litije do Čateža (Fran Levstik), Tilka (Simon Jenko) in Telečja pečenka (Josip Jurčič); ob tem da je Jenko predstavljen tudi kot lirski pesnik, Josip Jurčič pa kot romanopisec.

⁴ Silvija Borovnik, Ali ženske pišejo drugače? Založba Mihelač, Ljubljana, 1995.

⁵ Peter Kolšek, Janko Kos, Andrijan Lah, Tine Logar, Stanko Šimenc: Berilo 2, Založba Obzorja Maribor, 1994; Peter Kolšek: Slovenska književnost; Andrijan Lah: Svetovna književnost. Recenzent/ka: Ludvik Lazar, prof. in dr. Boža Krakar - Vogel.

⁶ Miran Hladnik, Slovenski ženski roman v 19. stoletju, Slavistična revija, 1981/3.

⁷ Pavlina Pajk je napisala šest romanov, osem novel in osem povesti; Luiza Pesjak je pisala dramska dela, pesmi in prozo; je avtorica prvega slovenskega ženskega romana; Josipina Turnograjska je pisala predvsem črtice.

⁸ Kolšek, Kos, Lah, Logar: Berilo 4, Založba Obzorja Maribor, 1997. Recenzent/ka: dr. Boža Krakar - Vogel, Ludvik Lazar, prof.

⁹ Ibid.

¹⁰ Janko Kos, Učbenik literarne teorije in zgodovine; Založba Obzorja, Maribor 1989.

¹¹ Učni načrt za pouk slovenskega jezika in književnosti.

¹² Silvija Borovnik, Ali pišejo ženske drugače? Založba Mihelač, Ljubljana 1995.

¹³ Ibid.

Nedvomno so zgornja besedila dobro izbrana in zaslužijo pozornost v šolski praksi (kot jo zaslužijo še kakšna druga), toda če so izključene vse pisateljice, se moramo vprašati, ali ne gre za napačen model literarne stvarnosti, ki pomeni favoriziranje moških na škodo žensk. (Navsezadnje pa tudi ni opravljena kakšna natančna analiza umetniških komponent, ki bi nam zanesljivo odgovorila, katero besedilo mora biti v učnem načrtu – pa tudi, če bi to bilo mogoče, ni smiselno izključiti ženskega sveta. Zato je smiselno promovirati »tospolno« literaturo, zahtevati *lastno sobo* za ženske avtorice – kot del kampanje proti institucionaliziranim oblikam seksizma.)

Literarna zgodovina je torej do Josipine Turnograjske pomilovalna in neizprosna, čeprav »govori o prvi ženski, ki si je drznila poseči na skrbno varovano moško področje, kakršnega je predstavljala literatura 19. stoletja pri Slovencih«¹⁴. Silvija Borovnik navaja Kmeclovo kritiko Josipine Turnograjske, ki vsebuje opise tipa »ženska z atraktivno zunanjščino«¹⁵, in nadaljuje, da »zunanjščina« pisateljev 19. stoletja ostaja običajno postranska. V črticah Josipine Turnograjske so pogoste ženske nadnaravne moči in poguma, nadzemeljske lepote, zavetnice ljubezni in zvestobe, zavzemajo se za socialno enakost, junaške ženske, ki poprimejo za orožje (preoblečene v moškega). »Josipinino 'pretiravanje' pri oblikovanju ženskih likov imenuje literarni teoretik Matjaž Kmecl »izrazita sufražetska nagnjenja z literarnim lansiranjem mitov o ženski enakopravnosti ali celo večvrednosti.«¹⁶

Za srednješolsko rabo je očitno primernejši ženski lik nemočne Kračeve Ančke iz sočasnega Kersnikovega romana Jara gospoda¹⁷. Ančka je brezpravna rejenka, natakaraica brez izobrazbe, družine in prijateljev; zapeljeta jo izobrazena moška iz privilegiranega razreda, jo zapustita in zavržeta, da sama in samotna v bedi in beraštvu kmalu umre. Janko Kos v učbeniku njeno izigranost razlaga takole: »Na koncu mora biti Ančka za svoj zakonolom kaznovana s težko usodo in smrtjo, po svoje zadene kazen tudi njenega zapeljivca.«¹⁸ Zakaj mora biti Ančka za »svoj zakonolom« kaznovana? Njena zapeljivca, ki sta ji zlomila srce in eksistenco, pa ne?

Če zaključimo z Josipininimi ženskami, Silvija

Borovnik piše, da »vzbujajo prej vtis, da je hotela pisateljica v ponemčenih Slovenkah z 'narodnimi junakinjami', lepimi, močnimi in nepremagljivimi (...) prebuditi zanimanje za skupno preteklost in pod vplivom zahtev prebujajočega se meščanstva tudi občutek za 'narodno stvar' oz. vsaj zanimanje za branje in pisanje v slovenščini«¹⁹.

Še ena pisateljica sodi v slovensko književnost 19. stoletja, pa se to v modelu književnega pouka ne kaže, to je Pavlina Pajk. Pisala je romane, novele in povesti. V literarni zgodovini je odrinjena, po letu 1981 o njej piše najprej Miran Hladnik, nato še Silvija Borovnik.

Pavlina Pajk je pisala prozo v 80-ih in 90-ih letih 19. stoletja; napisala je šest romanov, osem novel in osem povesti. Kar nekaj njenih besedil je bilo objavljenih v elitnem Ljubljanskem zvonu. Literarna zgodovina njenih besedil ni preučevala vse do leta 1981 (se pravi 100 let po objavah), ko jih je Miran Hladnik vzel v pretres v zvezi z raziskavami trivialne književnosti. S podobnimi koncepti kot Pavline Pajk se (zelo na kratko) loti tudi Josipa Jurčiča, kjer pa ugotovi, da je »izvirnejši – ima manj formulaične podzavestne simbolike,«²⁰ določene komponente pa vendarle dovoljujejo »primerjavo s trivialnim žanrom ženske povesti«²¹.

Silvija Borovnik eksplicira nekatere podobnosti v Pavlinini in Jurčičevi prozi in naglasi, da Josip Jurčič velja za »pisatelja literature z umetniško vrednostjo, Pajkova pa za avtorico trivialne, 'ženske' literature«²².

Prav tako nam Berilo 2 ne da nobene avtorice v razdelku Svetovna književnost. Svetovna književnost 19. stoletja nam da izjemne avtorice, ki jih res ni potrebno posebej predstavljati, saj so splošno pri-znane (in brane), le za šolsko prakso niso iz-brane: sestre Brontë (Emily Jane, Charlotte, Anne), Jane Austen, George Eliot, Mary Wollstonecraft Shelly, George Sand ali znamenita pesnica Emily Dickinson itd. ter mogoče manj znane, npr. Fanny Burney z začetka stoletja in s konca stoletja Kate Chopin.

George Eliot je omenjena v učbeniku Književnost: realizem v Angliji »predstavljajo veliki romanopisci Charles Dickens, William Thackeray in George Eliot«²³. Seveda ni nikjer razvidno, da je George Eliot ženska. Sploh je za šolsko prakso značilna seksistična

¹⁴ Ibid.

¹⁵ Christine Bolt v *The Women's Movements* piše, da je odnos do ženske bil vedno najprej odnos do njenega telesa. Pravi, da bi feminizem lahko definirali kot boj za redefinicijo konceptov, ki v družbenem polju reprezentirajo žensko in njeno telo.

¹⁶ Silvija Borovnik, Ali pišejo ženske drugače?

¹⁷ S to pripombo ne mislim napadati književnosti, da le-ta ne predstavlja stvarnosti take, kot je – daleč od tega; žalostna Ančkin usoda se da zelo dobro interpretirati; žal verjetno v šolski praksi v glavnem prevladuje interpretacija, kakršno podaja Kosov učbenik, ne pa tudi npr. feministična.

¹⁸ Janko Kos, *Književnost, učbenik literarne teorije in zgodovine*.

¹⁹ Silvija Borovnik, Ali pišejo ženske drugače?

²⁰ Miran Hladnik za to trditev ne napiše kakega argumenta.

²¹ Miran Hladnik, *Slovenski ženski roman v 19. stoletju*; v: *Slavistična revija*, 3, 1981, Ljubljana.

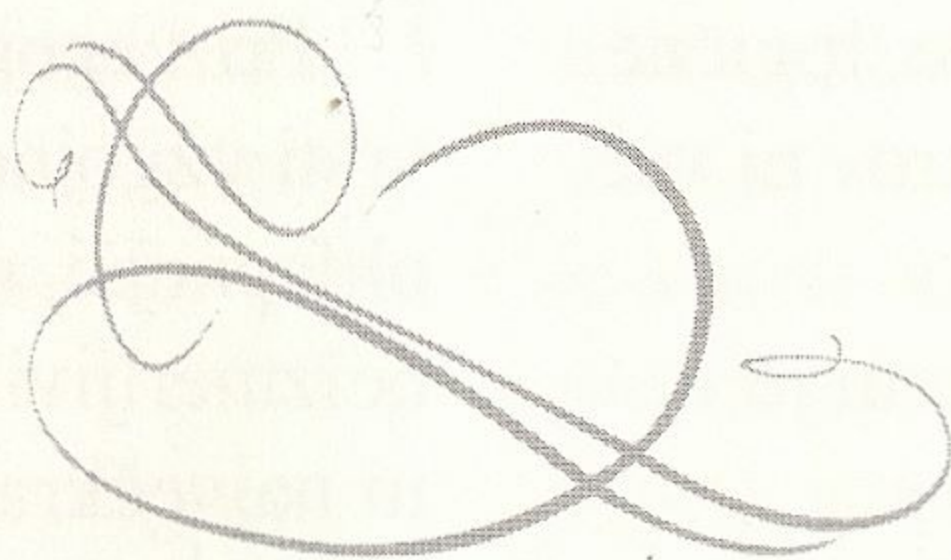
²² Silvija Borovnik, Ali pišejo ženske drugače?

²³ Janko Kos, *Književnost*.

rabe jezika. Če se pomudimo pri seksistični rabi jezika: najnovejši učbenik Svet književnosti, izdan leta 2000, dosledno uporablja oblike učenec, gledalec, bralec, avtor, pripovedovalec četudi je ta »pripovedovalec« ženska (Silvija Borovnik leta 1995 uporabi termin »pripovedovalka«, če je le-ta ženska) in četudi je učbenik namenjen ne samo učencem, temveč tudi učenkam, bralkam, gledalkam ... Seveda ni potrebno posebej poudarjati, da tudi vsi drugi učbeniki ali berila uporabljajo le moško obliko.

Čeprav ne bom posebej govorila o omenjenih avtoricah, naj zapišem odlomek iz presoje Virginie Woolf: */S/prejeti moramo dejstvo, da so vse te dobre romane, Vilette, Emmo, Viharni vrh, Middlemarch napisale ženske, ki niso imele več življenjskih izkušenj, kot jih je smelo prestopiti hišni prag uglednega duhovnika: in napisale so jih v skupni dnevni sobi te dostojne hiše, ženske, ki so bile tako revne, da so mogle nakupiti samo nekaj pol papirja naenkrat in so nanje napisale Viharni vrh ali Jane Eyre ...*²⁴

Dr. Silvo Kristan

KDO UKINJA VZGOJNO-IZOBRAŽEVALNE SMOTRE? Na rob neurejeni didaktični terminologiji

Pri pregledovanju zadnjih učnih načrtov športne vzgoje za vrtec in osnovno šolo sem presenečen ugotovil, da v njih ni več pojma vzgojno-izobraževalni smoter, ki je bil v preteklosti že dobro opredeljen in uveljavljen ter sprejet kot nepogrešljiv strokovni izraz v nekaterih posebnih didaktikah. Izraz vzgojno-izobraževalni smoter je zamenjal izraz vzgojno-izobraževalni cilj.

Pozneje sem ugotovil, da ne gre za spodrseljaj ali izmislek sestavljavcev obeh učnih načrtov, ampak so vodje skupin, ki so pripravljale načrte, dobile »z višjega mesta« navodilo: smotrov ni več. In tako učni načrti govorijo samo o ciljih, ki pa so navedeni z neenotnimi in logično neurejenimi označevalci (globalni cilji, splošni cilji, cilji kurikula, operativni cilji, zgolj samo »cilji« in podobno). Očitno so sestavljavci dobili le ukaz »smotrov ni več«, niso pa hkrati dobili tudi navodil, kako poimenovati in logično klasificirati cilje.

Drugih učnih načrtov si nisem ogledal. Če ugotovljeno terminološko ohlapnost potrjujejo, toliko slabše. Omejil se bom le na razmišljanje o utemeljenosti strokovnega izraza SMOTER in neutemeljenosti njegove ukinitve, zmeda v poimenovanju ciljev pa me v tem zapisu ne zanima.

1

Strokovna in znanstvena terminologija sta neločljiva izseka stroke oziroma vede in kazalnika njune ravni. Strokovni in znanstveni izrazi morajo biti enoznačni ter po vsebini in obsegu natančno opredeljeni. Terminološki red velikokrat pomeni tudi red v glavah. Zmedena terminologija onemogoča smotrno in učinkovito sporazumevanje ter vnaša zmešnjavo na aplikativno področje.

Ogledal sem si nekaj virov iz zakladnice didaktičnega slovstva in ugotovil, da priznani slovenski

²⁴ Virginia Woolf, Lastna soba, *cf., Ljubljana, 1998.